Účinky světové války na populaci a nové návrhy populacionistické.

Dr. Jos. Gruber.

II. (Dokončení.)

Ohromné populační ztráty válkou způsobené vzbudí i vážné účinky hospodářské. Již v míru byl nedostatek dělnictva v zemědělství a v práci necvičené. Válkou nedostatek pracovních sil ještě silně stoupne; zákopy obsazeny jsou především pracujícím lidem a i doma množí se ztráty podvýživou, strádáním a nemocemi. I v Rusku prý se nedostává v zemědělství $3^1/_2$ milionu dělníků, a nedostatek pracovních sil pociťuje i západní čtyřdohoda, umísťujíc ve svých muničních a j. továrnách barevné dělníky ze všech dílů světa.

Jak bude tedy válka působiti na druhého činitele měny obyvatelstva, na místní přesuny lidí již zrozených, vychovaných a vycvičených? Před válkou patřilo Rakousko k zemím největšího vystěhovalectví*) — na počátku války mělo Rakousko-Uhersko vojensky řečeno, jen v Kanadě dva plné armádní sbory mužů k vojenské službě povinných.**) Maďaři, částečně bezpochyby pod výčitkami špatného svědomí pro útlak národnostní, politický i sociální, již před rokem v dvoudílném elaborátě úředního výboru ke zkoumání stěhovaleckého ruchu uherského obávají se, že i při plném vítězství ústředních mocností a při zvýšené konjunktuře hospodářské vystěhovalectví válkou, která na 200 milionů lidí vzdálila na měsíce i léta z domova, ať již jako vojáky, ať jako zajatce nebo uprchlíky, a ukázala jim cizí, namnoze lepší území, život a lid, bude jen ještě sesíleno, alespoň z Rakousko-Uherska Nejenom jako převážně dosud do Ameriky, nýbrž i do západní Evropy — Německa, Belgie, Francie, Anglie — pohrne se proud vystěhovalecký a Amerika, která bude i přes nynější vlastní válečné napětí na dlouho po válce průmyslovým dodavatelem Evropy, poskytne vystěhovalcům jak nových rychlých možností výdělkových, tak lepších než dosud podmínek sociálních.

*) Sr. Dr. Gruber, Válka a populační problém, O. N. 1916, str. 237.

**) G. Herlt na uv. m., str. 318.

Že by se evropští vystěhovalci po válce hromadněji vraceli zpět do Evropy, je bludná domněnka — v Čechách měli jsme, v protivě ke Slovákům, Rusínům, Chorvatům a Srbům, již před válkou velice málo těch, kdož by se byli vrátili ze svobodné Ameriky, daleko spíše se vraceli zbohatlí našinci z carského Ruska — již dnes v Americe ohromné množství podniků, z vystěhovalectví žijících nebo na přistěhovaleckém dělnictvu závislých, provádí usilovnou agitaci, aby zabránily odlivu evropských přistěhovalců. Vydává se na př. list v osmi řečech rakousko-uherských národů, v němž se agituje proti návratu do Evropy, illustrovaný maďarský list líčí obrazy úrodnost a výhodnost zejm. území texasského a kalifornského*) a pod. Platí sice od 1. května 1917 v Americké Unii zákaz přistěhování analfabetů (hlavně proti východní Asii, jižní a východní Evropě, zejm. i proti Balkánu), proti němuž Wilson marně dával veto, ale udrží-li se tento zákaz nebo bude-li přesně prováděn, je dost pochybno; severní státy Unie dnes již lákají černochy z jižních, a státy střední a jižní Ameriky uchylují se k nenáviděným dosud Asijcům: Brasilie nedávno uzavřela smlouvu s Japonskem, že toto jí dodá ročně 5000 přistěhovalců k stavbě železnic, zařízení plavební služby a pod.**)

Silněji počítají s návratem vystěhovalců Němci; v celém světě prý tisíce a tisíce německých mužů v plné životní síle a výdělečnosti čekají napjatě na den, který je vysvobodí z táborů koncentračních, synové a vnuci německých vystěhovalců, i když se v nové vlasti naturalisovali, utrpěli prý nicméně tolik příkoří, že rádi opustí nehostinný druhý domov***) — ale to je na trvalo pochybno i v Americe a ještě pochybnější v Rusku, které se v dnešním rozvratu stává velecennou kořistí pronikavější německé kolonisace, než byla již před válkou, kdy se německé osady rozprostíraly přes Polsko a Litvu až hluboko do vnitra Rusi, na Kavkaz a na Krim.

Tím přecházíme ke druhé skupině názorů o účincích války na vystěhovalectví. Dle těchto názorů vystěhovalectví z Evropy do Ameriky vůbec podstatně klesne. Všude způsobí miliony padlých a zmrzačených mužů nedostatečnost nabídky pracovních sil, s níž bude kontrastovati silná poptávka po dělnictvu pro doplnění vyčerpaných zásob, nejprve u zemědělství, které bude z počátku

*) Zpráva N. L. ze 7. února 1917.

**) G. Herlt na uv. m., str. 318.

***) Sr. čl. prof. Samassy ve Fremdenblattu z 18. listopadu 1917 a ref. o něm v O. N. 1917, str. 485.

trpěti i nedostatkem pracovního dobytka, a u průmyslů zpracujících suroviny tuzemské, postupně pak též u odvětví odkázaných na suroviny zahraniční, zvl. zaoceánské. Obecně budou dělnictvu i v Evropě přiznávány vyšší mzdy a vůbec příznivější podmínky pracovní, jež nebudou plně vyváženy ani drahotou potřeb životních. Dřívější podněty k vystěhovalectví se tedy značně oslabí, půjde snad nanejvýš o sezonní pracovníky ze států sousedních (Itálie, Rusko).

K ryze hospodářským příčinám poklesu vystěhovalectví připojí se i vědomá snaha států zadržeti lid na domácí půdě. Nastane návrat k staré merkantilistické populační politice, která zabraňovala vystěhovalectví, zejm. dovedného ručního dělnictva, a všemožně podporovala příliv dělnictva, inteligence i kapitálu z ciziny. K opatřením vystěhovalectví obmezujícím a zmenšujícím přidruží se positivní péče států o vnitřní kolonisaci, o zvětšení počtu rolnických samozásobitelů i o zvýšení a zintensivnění produkce. Úbytek vystěhovaleckého ruchu pocítí nejsilněji Spojené Státy, Kanada i Argentina, a v Evropě veliké plavební společnosti transatlantické, které se arci odškodní výhodnou dopravou zboží.

Lidové ztráty válečné způsobí též přesuny ve výrobě, jež Herlt takto charakterisuje: Bude zásadou soběstačnost v potravinách, palivu, válečném materiálu a pod., budou se vyrábět pouze věci nezbytné a tuzemsko od ciziny emancipující i co nejmenšího vynaložení práce, kapitálu a času vyžadující. Co do času, na př. u zemědělství dosud při výrobě masa pěstován u nás především skot, který má do roka jen jedno mládě, pomalu rostoucí, kdežto vepři, i pro tuk tak důležití a rychleji se rozmnožující, zanedbáváni — zatím co ve Francii chov králíků a ve Spojených Státech i chov drůbeže rozšířil se na úkor hovězího dobytka. Práce lidská, i zvířecí, musí dojíti náhrady a zintensivnění úspornými stroji, dokonalým nářadím i účelnějšími postupy pracovními, nejen ve velkoprůmyslu, nýbrž i v řemesle, v zemědělství a v transportu (na př. mechanické nakládání a skládání místo ručního), a musí býti lépe organisována a vedena. Také na dělnictvo budou za lepší mzdu činěny větší nároky. Produkce hybných sil i určitých statků bude musit býti centralisována a zhospodárněna, za drahé a vždy vzácnější uhlí bude nutno nalézti v jednotlivých směrech náhradu v živlech lacinějších. Vydatněji se použije vodní síly a elektřiny, v námořní dopravě znovu se šíří plachetní lodi s pomocným motorem plynovým, větrné motory napájejí elektrická dynama, levný

zemní plyn*) slouží v plynových motorech k výrobě elektrické síly i světla i k výrobě dusíkových sloučenin ze vzduchu, hliníku atd., válečná loďstva veleříší přecházejí vždy více k topení petrolejovému, zápas o petrolejová pole určuje dnes již silně světovou politiku.**)

III.

V prostředcích ke zvýšení lidnatosti a především k sesílení »odvahy k dítěti« jsou v nejnovější literatuře pochopitelně jen varianty starších projektů a podnětů. Všeobecná tendence je bezdětnost a nepočetnou rodinu učiniti méně příjemnou, početnou rodinu pak učiniti méně obtížnou. Jako positivní opatření stojí zde stále v popředí úprava platů státního úřednictva, za kterou by šly beze vší pochyby populacionistické platové úpravy úřednictva samosprávného i učitelstva a zřízenectva velkých závodů hospodářských, pak mateřské pojišťování v podobě všeobecné a vydatné podpory rodiček v šestinedělí a pojišťování rodičovské, po stránce víc negativní konečně silné daňové zatížení neženatých a bezdětných.***)

Požadavek populacionistické reformy úřednických platů vychází s všeobecného hlediska, že úřednický plat je v podstatě nebo má býti zásadně uznán za rentu alimentační, mzdu, řídící se v určitých mezích a kategoriích†) ne tak dle výkonu indivi-

*) V Uhrách je ho na 7 miliard m^3 na území 515 km^2.

**) Anglie a Amerika zápasily o petrolejová zřídla mexická (v tom hlavní příčina mexických nepokojů), turecká a perská. Sr. dnes rumunský mír a starost Německa, aby se kavkazských polí petrolejových dostalo Turecku a tedy německé těžbě.

***) Referát tento je, jak již podotčeno, v podstatě doplňkem obsáhlejších statí r. 1916 a 1917 v t. l. námi uveřejněných (sr. zvl. ročn. 1916, str. 176 a násl. a 230 a násl., a ročn. 1917, str. 333 a násl.). K hořejším vývodům v. zejm. Rauchberg, Teuerungszulage und Gehaltspolitik v N. Fr. Pr. z 2. října 1916, a Der Geburtenrückgang v N. Fr. Pr. z 2. února 1918, a týž, Die Bekämpfung des Geburtenrückganges v Österr. Rundschau z 1. června 1917, Dr. Michael Hainisch, Die Junggesellensteuer v témž časopise z 15. března 1917, str. 249 a násl., Dr. Wilh. Hecke, Bevölkerungspolitische Aufgaben Österreichs v témž listě z 15. března 1918, str. 251 a násl.

†) Jsou arci nepochybné rozdíly předběžného vzdělání a rozhledu i výkonnosti a zodpovědnosti mezi úřednictvem konceptním, technickým, účetním, manipulačním a pod., třebaže i zde na př. leckteré funkce úřednictva těchto posledních kategorií bývají zodpovědnější a namáhavější než t. zv. konceptní práce dle osvědčených vzorů vyřizované neb záležející z opisování materiálu odjinud dodaného. Uvnitř jednotlivých těchto kategorií bývá však zpravidla menší rozdíl výkonnosti, než by plynul z diference titulů, hodnostních tříd a platů

duelního, nýbrž dle osobní potřeby, a dále z rakouské zkušenosti, že státní správa trpí celkem nadbytkem úřednictva — prof. Tandler nedávno prohlásil, že Rakousko má 50.000 zbytečných státních úředníků — že toto úřednictvo bylo již v míru špatně placeno a také z nemalé části málo výkonno nebo alespoň dle možné výkonnosti neupotřebováno, a že nynější válkou právě ono bylo nejsilněji, kvantitativně přímo ohromně, zproletarisováno.

Z toho se pak odvozuje pro budoucí úpravu (při čemž se dnešní drahotní platy pokládají asi za minimum »potřebové mzdy« svobodného úředníka): Platové přídavky nenechat prostě vysedět, nýbrž dát jen ženatým a zvyšovat dle počtu dětí, žádný automatický postup, nýbrž přilepšení dle potřeb rodiny, a odstupňování platu dle rodinného stavu a dle počtu dětí. Provede-li se platová úprava takto, zvýší se nejen počet dětí v úřednických rodinách, nýbrž i zlepší se dorost, zvedne chuť k ženitbě a sníží věk sňatečnosti. Uznáním zásady, že úřednický plat je »mzdou potřebovou«, je do jisté míry u nás již drahotní přídavek pro státní úřednictvo, nař. fin. min. ze 4. prosince 1916 č. 9 ř. z. ex 1917 dle rodinného stavu a dle počtu dětí odstupňovaný, avšak obmezení jeho maxima do počtu tří dětí je nespravedlivé i krátkozraké s hlediska politiky jak populační, tak úřednické. Drahota, s kterou i po válce na dohlednou dobu počítati dlužno, učiní přídavek stálou součástí platu, a přídavky povedou později k definitivnímu zvýšení platů. Podrží-li se při budoucím zvýšení klíč směrodatný pro drahotní přídavky, povede to samo sebou k odstupňování platů dle rodinné potřeby. Také leckteré velké závody hospodářské (továrny, banky, pojišťovny) přizpůsobily již teď své drahotní přídavky rodinné potřebě svého úřednictva, a leckdy důmyslněji než stát.

Cís. nař. ze 4. ledna 1917 ř. z. č. 6 a 7 o změně zákona o nemocenském pojišťování a o změně živnostenského řádu učinila dále jakýsi, arci nepatrný, pokrok i v ochraně a podpoře mateřství: šestinedělky smějí býti nyní k pravidelnému živnostenskému zaměstnání upotřebovány teprve šest neděl po slehnutí, obdrží po tuto dobu, pokud se zdrží námezdné práce, poloviční podporu nemocenskou, a kojí-li samy své děti, obdrží jako další podporu nebo prémii kojicí rovněž polovici své nemocenské podpory až do uplynutí 12 neděl po slehnutí. Není však stanoven (jako nyní v Německu) příspěvek ke slehnutí a na lékařskou pomoc při porodu, a celé nařízení obmezuje se na členky nemocenských po-

kladen, jichž je v Rakousku z celkového počtu 6·7 mil. žen ve věku rození schopném (od 14 do 44 let) jen necelý milion (r. 1911 jen 801.759), kdežto plných $^6/_7$ těchto žen nemocenskému pojištění nepodléhá a tedy z uvedené úpravy jest vyloučeno.

Pronikavěji zakročilo zde, a sice brzy po vypuknutí války, Německo. Nařízením spolkové rady z 3. prosince 1914 zavedena tam a nař. z 23. dubna 1915 rozšířena »říšská pomoc pro šestinedělky«. Účastny jsou jí všechny šestinedělky, jejichž mužové konají služby vojenské, zdravotní a pod. a byli před nastoupením služby po jistou dobu pojištěni proti nemoci, dále samostatně pojištěné vdané šestinedělky, konečně i šestinedělky svobodné, má-li dítě nárok na státní příspěvek vyživovací. Rodičkám těmto poskytuje se z říšských prostředků příspěvek na slehnutí 25 M, 10 M na lékařskou a babickou pomoc při obtížích těhotenství, dále podpora 1 M denně po 8 týdnů (z toho nejméně po 6 týdnů po slehnutí), konečně premie za kojení 50 pf. denně až do konce 12. týdne po slehnutí, úhrnem tedy 133 M. Provedení svěřeno nemocenským pokladnám, náklady nese, jak řečeno, stát, četné komunální svazy a dobročinná sdružení poskytují další příplatky. Za bezprostřední účinek se pokládá, že mnohem méně novorozenců bude umírati a mnohem více matek bude uchráněno před chřadnutím, později pak očekává se zajisté i příznivý vliv na frekvenci porodů. Tato říšská pomoc v šestinedělí, jíž se podporují téměř všechny nemajetné šestinedělky, stane se asi po válce stálým zařízením německé sociální politiky, bude včleněna v soustavu sociálního pojišťování a dále vybudována.

Jako nutné doplnění tohoto mateřského pojištění navrhuje se t. zv. pojištění rodičské. Myšlenka není zcela nová.*) Záleží v tom, že se svobodnému dělníkovi část mzdy zadržuje, na úrok uloží a vydá teprv dílem při svatbě, dílem při narození dětí. Je to tedy nucené spoření, asi jako bývá navrhováno při pojišťování nezaměstnanostním, a sice rovněž spoření se zákonně vytčeným, vázaným účelem pojistiti budoucí manžely před nemírným zatížením výchovou dětí. Ze zadržených částek mzdových, které by tvořily jaksi premii rodičského pojištění, vznikl by — snad za příspěvku státního — fond pro rodiče na výživu a výchovu dětí.

Poněvadž pak ovšem dělnická mzda dostačuje zpravidla jen k úhradě nutných potřeb životních a ne-li přímo dle zákona, tedy

*) Sr. O. N. 1916, str. 234 a násl.

aspoň ve skutečnosti již dosavadní premie pojišťování úrazového, nemocenského atd. bývají placeny podnikatelem, nebo způsobily, že byla mzda o tyto premie zvýšena, vedlo by i nucené pojištění rodičské buď ke zvýšení mzdy nebo ke přímému placení premií podnikatelem, který by je vpočítal do svých nákladů výrobních a uhradil zvýšenými cenami produktů. Hospodářské břímě rodičského pojištění, t. j. výchovy dětí, nesli by pak spotřebitelé, společnost, konečným výsledkem bylo by tedy »socialisování společensky nutných nákladů výchovy dětí beze vsažení v život rodinný«,*) děti, zodpovědnost za ně, radosti i starosti výchovy zůstaly by rodičům. Arci jako všude praktické provedení je těžší než theoretické zásadní řešení problému, a bylo by luštiti řadu nesnadných otázek podrobných, na př. pro které vrstvy toto nucené spoření zavésti, až do kterého roku svého věku platí rodiče příspěvky, a až do kterého roku děti béřou podpory, dle jakého měřítka, (výšky mzdy a p.) platiti premie a bráti dětské příspěvky, zdali vůbec a jak dlouhou karenční dobu stanoviti, jak kontrolovati upotřebení příspěvků dětských, jak chrániti před podvodem a zneužitím jich i před zneužitím moci otcovské, jaké by bylo postavení nemanželských dětí atd. Zásadně by příspěvky nesměly hraditi celého nákladu vyživovacího, zůstaly by vždy pod úrovní skutečné minimální potřeby. Protože však nikdo nebude asi chtít platiti jen na jiné, očekávají navrhovatelé právě z tohoto způsobu silný podnět ke zvýšení populace.

Řečeným »socialisováním společensky nutných nákladů výchovy dětí« nejde vlastně o nové břemeno, nýbrž jen »o spravedlivější rozdělení nejstaršího a nejsamozřejmějšího ze všech břemen společenských«, o novou formu řešení problému, který zaměstnával myslitele již od dávného starověku, totiž přesunutí nákladů nebo vůbec péče o dorost s jednotlivce a rodiny na celek.**)

Z opačného polu vychází Hainisch. Protože nelze premie na děti odstupňovati individuelně dle sociálního postavení a důchodu otcova — došlo by se nutně k obnosům ohromným — a premie vyměřované dle dělnické mzdy byly by nedostatečným prostředkem proti úmyslné neplodnosti tříd inteligenčních, které jsou sňatkem a výchovou dětí i při stejném celkovém důchodu nepoměrně více

*) Rauchberg, na uv. m., str. 206.

**) Sr. Dr. Gruber, Vývoj sociálních idei a hnutí, O. N. 1915 na př. str. 326 ideje Platonovy, r. 1916 str. 323 ideje Meslierovy, str. 425 názory Fourierovy atd.

zatěžovány než vrstvy dělnické, jichž sterilita je však národním neštěstím, nezbývá než vyrovnati hmotné postavení svobodných osob s otci rodiny tím, že stlačí se naopak životní úroveň mládenců. Vydatné zdanění mládenců pokládá Hainisch za nutné i s hlediska obmezení prostituce a energického boje proti nemocem pohlavním, i s hlediska nutného silného stlačení životní úrovně po válce vůbec: mládenci (a podobně ženatí bezdětní) jsou nejbohatší zdroj, z kterého se materielně napájí prostituce, a jsou vůdci ve všeobecném závodění po větších a větších požitcích. Stlačení životní úrovně vyšších tříd pak jest možno bez úkoru duševní kultuře. Počítá-li se tedy, že založení domácnosti již pouhým oženěním zvyšuje výdaje mládencovy asi o 50% a že náklady výchovy čtyř dětí — vyššího počtu dětí by daňová opatření neměla vynucovati — vyžadují dalšího zvýšení výdajů o 40%, mělo by takové zdanění mládence, aby nemohl pro svoji osobu činiti větších výdajů než otec rodiny se čtyřmi dětmi, pohlcovati 55—60% jeho důchodu, zdanění bezdětných manželů 40% důchodu. Tedy mládenec s důchodem 12.000 K platil by o 6000—7200 K, bezdětný manžel o 4800 K daně ročně více než otec normální (čtyřdětné) rodiny. Naproti tomu činí dle našeho zákona t. zv. mládenecká přirážka pro mládence s důchodem 12.000 K ročně jen 15% z daňové sazby 809 korun, tedy pouhých 46·35 K, pro bezdětného manžela jen 10%, tedy pouhých 30·90 K ročně. I kdyby se vůbec ani nehledělo k úvahám populacionistickým, již pouhá spravedlnost daňová, vyměření daně podle skutečné poplatní způsobilosti dopouští, aby prý u srovnání s otcem normální rodiny platil bezdětný dělník jakožto daň až jednu pětinu, bezdětný manžel vyšších vrstev dvě pětiny, mládenec těchto vrstev pak tři pětiny svého důchodu. Bezdětní a svobodní měli dosud obrovský privilej daňový, a nevyhneme-li se ohromnému zvýšení daní poválečnému, jsou rozpočty otců rodiny daleko méně pružné než lidí, kteří nemusejí se starati o jiné, fiskus má v důchodech lidí neženatých a bezdětných velmi vydatný zdroj daňový, jehož se dosud rtem sotva dotkl.

To jsou dosud arci berní utopie, válečné daňové reformy dosavadní zatěžují naopak mnohem spíše a vydatněji konsum než majetek a důchod, a ukládati nové spotřební daně a s druhé strany chtíť poskytovati výchovné příspěvky je zřejmě protismyslno.

O jiných, jaksi menších, ač zato možnějších podnětech a projektech — v Německu byly nedávno předloženy zákonné osnovy proti pohlavním nemocem a umělým potratům, při českém místo-

držitelství radila se po celý poslední rok zvláštní anketa lékařů, právníků a sociálních politiků o prostředcích proti vyhánění plodu — zmíníme se jindy.

Také budoucí populační politika octne se v závislosti na výsledku války.*) Dojde-li k t. zv. vítěznému míru, znamená to přípravu pro novou válku, další zbrojení a peněžní výdaje i správní péči i výchovu dětí jen pro přípravu této nové války, znamená to i imperialistickou populační politiku, která v dětech nespatřuje než vojáky, než společně s děly, ponorkami, létadly, otravnými plyny atd. nástroje k šíření politické moci a kapitalistické expanse. Dojde-li k míru dorozuměním a skončí-li militarismus všeobecným odzbrojením s mezinárodními soudy smírčími, budou v dětech spatřováni pracovníci hospodářští a kulturní, najdou se peníze i pro hmotné a kulturní povznesení a blaho lidu i pro novou, hospodářskokulturní populační politiku, a pak snad — vedle reformy zdravotní, školské, bytové, agrární a j. — najde se i u matek znovu ona radost a odvaha k rození a dětem, která se za dnešních poměrů bohužel jeví nenávratným ideálem minulosti.

□ □ □

Dávka ze jmění.

Dr. **Otakar Ševčík.**

(Pokračování.)

2. Doly a hutě.

Kapitálová hodnota podniků důlních dá se s přibližnou správností určiti jedině kapitalisováním čistého výnosu.

Hrubý výnos důlní a hutnické výroby v Rakousku pohyboval se v pětiletí 1907—1911 v následujících mezích:

roku	doly:	hutě:
1907	295,486.865 K	132,807.655 K
1908	317,833.337 »	136,920.722 »
1909	317,490.564 »	137,235.740 »
1910	315,486.476 »	143,951.194 »
1911	320,107.395 »	155,669.109 »
průměr	313,280.927 »	141,316.884 »

K tomu nutno ještě připočísti produkci nafty a výtěžek státního monopolu solného. V letech 1908—1910 vytěženo bylo v Rakousku kromě toho průměrem za K 35,243.661 surového petroleje. Tím celkový hrubý výnos produkce důlní i hutnické a těžby petroleje obnáší průměrem K 489,841.472 ročně. Dle praktických zkušeností možno kalkulovati s tím, že čistý výnos rovná se as

*) Přednáška prof. Tandlera, referát v Arb.-Ztg. z 2. prosince 1917.